

Скарына пра Біблію і пра сябе

Протаіерэй Сергій ГАРДУН

Імя Францыска Скарыны вядома амаль кожнаму жыхару Беларусі. Не толькі дарослы чалавек, але і любы школьнік скажа: Скарына – гэта наш беларускі і ўсходнеславянскі першадрукар, асветнік-гуманіст, вучоны-медык. Бясспрэчна, ён – наша славуцасць, наш гонар. Але ці ведаем мы Скарыну? Ці вядомы нам яго погляды на жыццё, яго думкі і мары, яго пачуцці? Вузкаму колу спецыялістаў, напэўна, так. Бо скарыназнаўчая літаратура ў нас багатая. Але як нацыя, як народ, ці можам мы сказаць, што Ф. Скарына – наш, што мы – яго духоўныя нашчадкі, што думкі і пачуцці гэтага чалавека сёння жывуць у нашым грамадстве? На жаль, не. Мы ўсе ведаем імя Скарыны, але не ведаем яго як асобу.

Бяда ў тым, што сярэдневяковага асветніка зараз вельмі мала чытаюць. А як інакш можна ўспрыняць духоўны свет чалавека, які жыў у XVI стагоддзі, калі не чытаць напісанага ім? Праўда, чытаць творы беларускага першадрукара без перакладу могуць далёка не ўсе: яго мова шмат у чым адрозніваецца ад нашай сучаснай. Але нам трэба яго чытаць, уважліва ўглядацца і ўдумвацца ў словы, напісаныя ім, і старацца спасцігнуць яго думкі. Яшчэ адна перашкода для ўспрымання Скарыны нашымі сучаснікамі заключаецца ў тым, што яго вобраз моцна абцяжараны савецкімі ідэалагічнымі схемамі. Напрыклад, у сярэдзіне 1920-х гадоў літаратуразнавец М. Пятуховіч, аналізуючы прадмовы беларускага першадрукара да біблейскіх кніг, сцвярджаў: Скарына адносіцца да тэкстаў Свяшчэннага Пісання крытычна, каменціруе яго адвольна. Ён «поўны пачуцця ўласнай годнасці, ён ужо далёкі

ад хрысціянскага ідэалу пакорлівасці» [1, с. 178–179]. Праз тры дзесяцігоддзі іншы айчынны літаратуразнавец В. Вольскі з упэўненасцю пісаў, што ў прадмовах Скарыны «цалкам адсутнічаюць царкоўныя элементы» [2, с. 86]. Яго сучаснік М. Алексютовіч, які стварыў першую ў Савецкім Саюзе манаграфію пра беларускага першадрукара, выказваўся яшчэ больш рэзка. Ён запэўніваў чытача, што Скарынава Біблія «была выдадзена наперакор традыцыйным царкоўным устаноўкам і, мяркуючы па характары напісаных да яе прадмоў, не толькі не адпавядала духу артадаксальнага хрысціянства, але і была накіравана перш за ўсё супраць засілля і рэакцыйнай ролі духавенства, выступаючага ў масе сваёй ворагам навукі і прагрэсу» [3, с. 62].

На жаль, такія стэрэатыпы пра Ф. Скарыну ўсё яшчэ існуюць у грамадскай свядомасці. Многія пакаленні настаўнікаў гісторыі і беларускай літаратуры навучаны ўспрымаць яго як прагрэсіўнага гуманіста-асветніка, які, хоць і не здолеў да канца парваць з рэлігіяй, у сваіх паводзінах і думках быў зусім далёкі ад хрысціянскага светапогляду. На самай справе тэксты, напісаныя і выдадзеныя Скарынам, не даюць падставы сумнявацца ў тым, што ён ставіўся з вялікай пашанай і духоўным трымценнем як да Свяшчэннага Пісання, так і да праваслаўнага богаслужэння.

ПРА АЎТАРА

Протаіерэй Сергій ГАРДУН.

Нарадзіўся ў 1959 годзе ў в. Дзівін Кобрынскага раёна Брэсцкай вобласці. Скончыў Мінскі дзяржаўны педагогічны інстытут замежных моў (1981), Маскоўскую духоўную семінарыю (1984) і Маскоўскую духоўную акадэмію (1987).

Працаваў школьным настаўнікам, выкладчыкам Маскоўскай і Мінскай духоўных семінарыяў. Цяпер – прафесар мінскіх духоўных акадэміяў і семінарыяў, загадчык кафедры біблейстыкі і хрысціянскага веравучэння Інстытута тэалогіі БДУ, свяшчэннік мінскага Свята-Духава кафедральнага сабора.

Кандыдат багаслоўя (1990), дацэнт (2000).

У гэтай публікацыі будуць часта згадвацца біблейскія кнігі, выдадзеныя Скарынам. На працягу апошніх дзесяцігоддзяў у беларускіх даследчыкаў назіраецца блытаніна ў напісанні іх назваў: нават у такім аўтарытэтным выданні, як сучасная Беларуская энцыклапедыя, сказана, што 6 жніўня 1517 года Скарына выдаў сваю першую кнігу – Псалтыр, а потым яшчэ 22 кнігі (сярод іх Быццё, Выхад, Левіт), пры гэтым назва першай кнігі даецца без двукосся, а назвы ўсіх астатніх кніг дадзены ў двукоссі (т. 14, с. 442). Абсалютная непаслядоўнасць назіраецца і ў трохтомным факсімільным перавыданні Скарынавай Бібліі, зробленым у 1990–1991 гадах: у першых двух тамах усе назвы біблейскіх кніг у змесце пададзены без двукосся (12 назваў), у трэцім томе – усе назвы ў двукоссі (8 назваў).

Пры гэтым многія аўтары, калі пішуць пра біблейскія кнігі ўвогуле, іх назваў не бяруць у двукоссе, а калі пішуць пра тыя самыя біблейскія кнігі ў выданні Скарыны, то чамусьці бяруць, як, напрыклад, у энцыклапедычным даведніку «Франциск Скорина и его время», выдадзеным у Мінску ў 1990 годзе. Няўжо яны лічаць Скарыну іх аўтарам? Але Біблію на розных мовах перакладалі шматлікія аўтары і да Скарыны, і пасля яго. На лацінскую мову Біблія была перакладзена блажэнным Іеранімам на пачатку V стагоддзя, на стараславянскую – святымі Мяфодзіем і Кірылам у IX стагоддзі, на рускую – прафесарамі духоўных акадэміяў у XIX стагоддзі. Паводле звестак на 2009 год, Біблія поўнасцю перакладзена на 451 мову, а часткова (не ў поўным аб'ёме) – на 2479 моў. Гэта самая распаўсюджаная і самая чытальная ў свеце кніга. Скарына – адзін з многіх перакладчыкаў Бібліі і яе выдавец, але не яе аўтар, таму назвы біблейскіх кніг, у якім бы перакладзе яны не згадваліся, пішуцца на ўсіх еўрапейскіх мовах заўжды без двукосся. Двукоссе можа быць апраўдана толькі тады, калі мы хочам падкрэсліць адметнасць назвы, напрыклад, паведаміць, што Скарына не проста надрукаваў Біблію, а выдаў яе пад назвай «Бивлия Руска».

▲ Тытульны ліст кнігі Юдзіф

Акрамя неапраўданага двукосся, многія беларускія даследчыкі ўжываюць такія назвы біблейскіх кніг, якіх няма ні ў сучасных выданнях Бібліі, ні ў выданнях Скарыны, напрыклад, кніга «Ісус Навін», кніга «Прарок Данііл» – і ў Скарыны, і ў сучасных выданнях асабовыя імёны стаяць тут у родным склоне і ўказваюць на аўтарства гэтых кніг: кніга Ісуса Навіна, кніга прарока Данііла. У нашай публікацыі мы ўжываем агульнапрынятыя назвы біблейскіх кніг, у дужках указваючы на адметнасць іх назваў у Скарыны.

Многія нашы суайчыннікі з усёй творчай спадчыны Скарыны звычайна памятаюць толькі адзін фрагмент з яго прадмовы да кнігі Юдзіф: «...паколькі ад прыроды звяры, якія ходзяць па пустыні, знаюць ямы свае, птушкі, якія лятаюць у паветры, ведаюць гнёзды свае, рыбы, якія плаваюць у моры і ў рэках, адчуваюць віры свае, пчолы і падобныя ім абараняюць вулі свае, – то таксама і людзі, дзе яны нарадзіліся і былі выхаваны ў законе Божым, да таго месца маюць вялікую пяшчоту» (Тут і далей пераклад

тэкстаў Ф. Скарыны на сучасную беларускую мову аўтара. – *Рэдакцыя*).

Гаворачы пра любоў да сваёй радзімы, Скарына ўказвае: родныя мясціны павінны быць дарагімі для людзей не толькі таму, што яны там нарадзіліся, але і таму, што яны там «ускормлены суть по Бозе», гэта значыць – выхаваны ў набожнасці, у законе Божым. Такую любоў меў і ён сам да свайго роднага старажытнага Полацка, які ў сваіх пасляслоўях да біблейскіх кніг часта называў слаўным.

Францыск Скарына жывіў у эпоху вялікіх навуковых адкрыццяў, небывалага ўздыму культуры і асветы. Ён пабываў у многіх краінах, многа пабачыў і зведаў, дасягнуў вышынь еўрапейскай адукаванасці і вучонасці, і пасля таго аддае ўсе сілы, веды і талент адной справе, якую лічыць самай важнай і ў якой бачыць галоўны сэнс свайго жыцця – выданню кніг Свяшчэннага Пісання і праваслаўных богаслужэбных тэкстаў. Чаму наш славуты продак звяртаецца да

Бібліі і літургічных тэкстаў Праваслаўнай Царквы? Чаму ён, доктар медыцыны, не выдае творы вучоных, філосафаў, медыкаў, якія вывучаў і цану якім добра ведаў? Адказ на гэтае пытанне вельмі важна ведаць усім нам, нашчадкам Скарыны, і асабліва важна – настаўнікам.

Мне не раз даводзілася чуць вельмі павярхоўнае разважанне: маўляў, у тыя далёкія часы ўсе пісалі толькі на багаслоўскія тэмы і выдавалі толькі царкоўныя кнігі, нічога іншага і быць не магло, час такі быў, Сярэднявечча. Гэта тыповы адказ чалавека, які жыве стэрэатыпамі і не хоча ад іх адмовіцца. Каб пераканацца, што гэта не так, дастаткова ўспомніць імёны вучоных або філосафаў, што жылі ў Еўропе ў XV–XVI стагоддзях, і пашукаць у любой энцыклапедыі пералік іх навуковых прац. Згадаем, напрыклад, знакамітага Мікалая Каперніка. У адрозненне ад Скарыны, які быў звычайным праваслаўным хрысціянінам, а не «сярэдневяковым манахам» – так здзекліва абазваў яго вядомы партыйны дзеяч В. Кнорын [4, с. 4], Капернік па роду сваёй дзейнасці быў каталіцкім свяшчэннікам. Але яго больш цікавіла астраномія, чым багаслоўе, таму і ў гісторыю ён увайшоў не як красамойны прапаведнік ці знакаміты экзегет, а як славуты астраном, стваральнік геліяцэнтрычнай сістэмы свету. Ксёндз Мікалай Капернік вывучаў рух нябесных цел і ствараў навуковыя працы па астраноміі, а доктар медыцыны Францыск Скарына ў тым самым Сярэднявеччы пісаў прадмовы да біблейскіх кніг і складаў акафісты. Чаму? Першадрукар сам адказвае на гэтае пытанне, калі ў прадмове да Бібліі піша: «У гэтай кнізе ўсёй прыроднай мудрасці пачатак і канец: праз яе пазнаецца Бог Уседзяржыцель. У гэтай кнізе напісаны ўсе законы і правы, якімі людзі на зямлі павінны кіравацца. У гэтай кнізе ўсе лекі для душы і цела ў поўнай меры знойдзеце. Тут навучанне філасофіі добрых паводзін, што мы павінны любіць Бога дзеля самога сябе і бліжняга дзеля Бога. Тут кіраванне ўсякай грамадой людскай і ўсякім горадам, каб вераю, узаемнай прыязнасцю і згодаю памнажалася агульнае дабро».

▼ 3 прадмовы да Бібліі

КНИГѢ МОИСЕЪВЫ

стыи и посполити чѣбчи и или слухаючи можетъ
поразумети что есть потребно каждому спасению
Имаѣ аи его • Самому спасителю глаголю • Исполедаются
Здѣ мѣ шче гди небеси и земли, яко отайла еси силѣ шпре
мудрыхъ и разумныхъ • И шкриал еси тѣмъ младен
цемъ • Протожѣ добре Григорен великий ѿчителѣ
вселенскіи ѿсей кнize пишетъ гла • Божіе писмо
есе иныѣ надки превышаеть, понеже егда бываеть
чтено подпростыми словы замыкаеть тайну • И та
ко младенцемъ и людемъ простымъ есть надѣка,
ѿчителомъ же и людемъ мудрымъ поднеленіе • И яко
река дневалъ мѣлка, понейже ягнечъ брести можетъ
яглубока влонъ ѿбо планетн мѣситъ • Всей кнize
всее прирженое мудрости зачало иконецъ, богъ все
держитель познаванъ бываеть • Всей кнize еси за
коны и права, и миже люде наземли спривоватисѣ има
ють пописаны сѣть • Всей кнize еси лекарствѣ
душевныѣ и телесныѣ зуполне знайдете • Тѣ илече
ниѣ филлозофиѣ добройравное яко любити бога для
самого себе, и ближнего для бога и мамы • Тѣ шпра
ва всликого собранна людского и всликого града еже
верюю соединеніемъ ласки и згодаю посполитое до

Такім чынам, Скарына сцвярджае, што ў Бібліі – уся паўната Бажэственнага Адкравення, якім павінны людзі кіравацца і ў асабістым, і ў грамадскім жыцці. Ён таксама ўказвае: у біблейскіх кнігах можна знайсці шмат цікавых і карысных звестак з розных галін чалавечых ведаў – філасофіі, гісторыі, логікі, паэзіі. На падставе гэтых слоў з прадмовы да Бібліі многія даследчыкі савецкага перыяду сцвярджалі, што ў рэлігійных кнігах Скарына «шукаў карысныя звесткі па гісторыі, геаграфіі, прыродазнаўчых навук, зусім не цікавячыся іх дагматычным бокам» [3, с. 4], «разглядаў біблейскія кнігі як крыніцу свецкіх ведаў» [3, с. 63] і тым самым пазбаўляў Біблію яе «аўтарытэту свяшчэннай кнігі» [5, с. 16]. Такія вывады – яўнае скажэнне думкі Скарыны. Сказаўшы пра тое, што ў Бібліі можна знайсці шмат карысных звестак з розных навук, ён затым выразна падкрэслівае: «Найперш за ўсё мы, хрысціяне, ведаючы, што ўсе навукі – мінучыя, маем патрэбу ў вечным – у спасенні душы».

Францызск Скарына, які дасягнуў вышынёў еўрапейскай вучонасці, ведае, што такое навукі, і цэніць яе, сцвярджае: усе навукі маюць часовы і зменлівы характар, а мы, хрысціяне, вучоныя і невучоныя, перш за ўсё павінны дбаць пра вечнае спасенне сваёй душы. Як дасягнуць яго? Скарына раіць нам: «Будзем жа пастаянна чытаць Святое Евангелле і, чытаючы яго, пераймаць учынкі нашага Збавіцеля Ісуса Хрыста. І так з Яго дапамогаю мы ўвойдзем у жыццё вечнае і ў Царства Нябеснае, падрыхтаванае для выбраннікаў Божых».

У сваёй прадмове да ўсёй Бібліі Скарына гаворыць пра яе склад, пералічвае кнігі, якія ў яе ўваходзяць, і вельмі каратка акрэслівае іх змест. З усіх біблейскіх кніг асветнік асабліва вылучае Евангелле і заклікае пастаянна чытаць яго. Хрыстос – вось духоўны арыенцір, які ўказвае нам Скарына.

Як вядома, Скарына пачынае сваю выдавецкую дзейнасць у 1517 годзе і першай з усіх біблейскіх кніг выдае Псалтыр (дата выдання пазначана 6 жніўня – на свята Праабражэння Гасподняга). Псал-

тыр – самая пашыраная і любімая ў праваслаўных вернікаў кніга Бібліі. Яе можна назваць кнігай малітвы, бо псалмы – гэта па сутнасці малітвы. Той факт, што Скарына пачынае сваю выдавецкую дзейнасць з Псалтыра, пераканаўча сведчыць: на першым месцы ў яго былі не інфармацыйна-асветніцкія мэты, што нярэдка сцвярджаюць. Калі б гэта было так, то ён аддаў бы перавагу такім кнігам Бібліі, як Выхад, Суддзі, Царствы, якія сапраўды багатыя на гістарычныя звесткі. А Псалтыр – кніга рэлігійнай паэзіі і кніга малітвы. Значыць, галоўнай для яго была мэта духоўная. Першае, што дае Скарына свайму народу – гэта кнігу малітвы, Псалтыр. Ён ясна разумее значэнне Псалтыра ў духоўным жыцці хрысціяніна і ў прадмове да яго піша, што псалмы – гэта «нібы ўмяшчальня ўсіх дарагіх скарбаў; яны ўсякія немачы, духоўныя і цялесныя, вылечваюць, душу і розум асвятляюць, гнеў і ярасць уціхамірваюць, мір і спакой ствараюць, смутак і тугу адганяюць, натхненне ў малітвах даюць, людзей у прыязнь

▼ 3 прадмовы да Псалтыра

пріядѣще доброє добрымъ ꙗзлѡе злымъ
проповѣдѡуть; дѣлннмже и животы све
тыхъ ѡтець; жити насъ на свете вбоізни
божнѣи и терпѣннннвлчють; Притчи пакѡ
и прпповѣсти прѣмѡдарыхъ ѡчнтелевъ до
бры ѡбчычѣвъ малдыхъ и старыхъ наста
влчють • Псалтырьже сама єдина всн
тыє рѣчи всокѣ замыкаѣть; и вѣсѣхъ тыхъ
ѡчитъ и вѣсѣ проповѣдѡеть • Гдѣть бе вней
Псалмы икобы сокровище внихъ драгыхъ
скарбовъ; всокнн немощн дѡхovensнн и те
лесннн ѡвѣдѡвлчють; дѡшѡ и смьслы
ѡсвѣрчють; Гнѣвъ и мрость ѡвѣсмирчють
миръ и покой чинать; смѡтокъ и печаль
ѡгончють чювствѣє в молитвахъ дѡють дѡ
днѣ впрнннннн звѡдѡть ласкѡ и мѡтъ ѡкре
плчють • бѣсы и згончють; янѣлы напо
мощъ прнзываютъ • Псаломъ є цнтъ про
тивъ бесовскимъ ношнымъ мечтаниємъ
Истрахомъ; Покой деннымъ сѡѣтамъ

зводзяць, спагаду і міласць умацоўваюць, дэманаў выганяюць, ангелаў на дапамогу заклікаюць».

З такой любоўю, з такім замілаваннем, з такой пяшчотай можа пісаць чалавек, які сам моліцца, які спазнаў асалоду малітвы, радасць малітвы, суцяшэнне ў малітве.

Праз месяц пасля першай, 10 верасня, Ф. Скарына выдае яшчэ адну біблейскую кнігу – кнігу Іава. Яна не багатая на гістарычны матэрыял, але яна адрозніваецца цэласнасцю сюжэта і яркай вобразнасцю. Іаў заўсёды ўспрымаўся як узор лагоднасці, цяплення, пакорнасці волі Божай. Так успрымае Іава і Скарына. У прадмове да кнігі ён звяртаецца да чытача словамі з саборнага Паслання святога апостала Іакава, дзе ёсць заклік браць прыклад з Іава. Ён заклікае чытача задумацца над пытаннямі, чаму Бог людзям добрым і праведным часам дапускае цярпець беды і немачы, а злым і несправядлівым дае шчасце і здароўе, і які будзе канчатковы лёс добрых і злых.

▼ 3 прадмовы да кнігі Іава

Книга :-

и́злау́хъ • Те́же кото́рыѣ зобѣжа́ють Ѹбогѹхъ, что на́ткѹхъ бо́гъ пере́упла́еть • Та́кже о́рзачѹхъ нѹхъ дне́хъ бѣ́жнѣ е́же бѣ́жнѣ е́ во́многоу́хъ зве́рѹхъ пѣ́тицѹхъ и́рыбѹхъ, и́шѹтѹсѣ вѣ́челъ зѣ́намѹсѣ • Но́ и́ныу́хъ мно́ги тѣ́инѹхъ и́же чѣ́тѹчи вѣ́си кни́зе зѣ́наѣ́ши • Де́лантѣ́же си́л кни́га на́главы, я́главысѣ де́лають на́стѹхнѣ, пото́мѹ жѣ и́ко и́шѹла́ть тѣ́сѣ де́лантѣ́ • по́чнѣши шѣ́трѣ́нѣ́а гла́вы да́же до о́станочѹе́ всѣ́а си́л кни́га стѣ́хѹми ро́зде́лаи́а е́: я́коже чѣ́тѹчи ро́зѹме́шь • И́всѣ́комѹ чело́вѣ́кѹ по́требѣ́а че́сти, по́нежѣ́ е́ зе́рцѣ́ло жи́тѣ́и на́шего, де́ка́рѣ́ство дѹ́шѣ́ноѹе, по́тѣ́хѹа е́сѣ́мъ смѣ́тѣ́нымъ на́боли́н тѣ́мъ о́ниже сѣ́тъ вѣ́вѣ́даѹхъ и́ене мо́щѹхъ по́ложѣ́ны, на́дежа́ и́стинѣ́ла во́станѣ́ла и́зъ ме́ртѹхъ и́вѣ́тѣ́ноѹа жи́вѣ́ти • Прото́жѣ́ и́а фран́цѹ́шскѣ́ вѣ́корѣ́нѣ́нѣ́а сы́нъ бѣ́поло́цка, вѣ́лка́рскѹхъ на́бѣ́кѣ́а до́кѣ́торъ • Зѣ́наю́чи се́бе и́же е́сть на́йвѣ́шѣ́ла мѹ́дрѹе́сть ро́зѹмы́слѣ́нѣ́а смѣ́ртѣ́и и́по зѣ́наѣ́нѣ́а са́мого се́бе и́вѣ́спомѣ́нѣ́нѣ́а на́прѣ́дѹ́щѣ́е рѣ́чи • Ки́зѣ́ла е́сѣ́ми тѣ́снѹ́чѣ́ти кни́гѹ бѣ́тѣ́го і́ова рѹ́сѣ́кѹмъ и́зыко́мъ • Бо́гѹ ко́чѣ́ти и́люде́лѣ́а по́спѣ́лѣ́тѣ́мъ къ́на́бѣ́ченѣ́ю :- Ко́нѣ́цъ Прѣ́дѣ́сло́вѣ́нѣ́ю :-

Менавіта жаданне прынесці духоўнае суцяшэнне пакутлівым душам і заклікаць чалавека да глыбокага роздуму над жыццём і было прычынай выдання кнігі Іава. У канцы прадмовы асветнік піша: «І таму я, Францішак, Скарынін сын з Полацка, у лекарскіх навуках доктар, ведаючы тое, што найвышэйшая мудрасць – гэта роздум пра смерць і пазнанне самога сябе, і памяць пра будучыя рэчы, загадаў надрукаваць кнігу святога Іава на рускай мове Богу на пашану і простым людзям для навучання».

Да канца 1517 года Ф. Скарына выдае яшчэ дзве біблейскія кнігі: Прытчы Саламона (6 кастрычніка) і кнігу Ісуса Сірахава (5 снежня). Абедзве кнігі – вучыцельныя. У прадмовах да іх Скарына матывуе іх выданне жыццёвай неабходнасцю. Ён упэўнены, што «без страху Божага, без мудрасці і без добрых звычаяў немагчыма дастойна і нармальна жыць людзям на зямлі». Каб выхаваць у грамадстве страх Божы, каб навучыць людзей той мудрасці, якая паходзіць ад Бога (Іак. I, 5), і добрым звычаям, якія грунтуюцца на заповедзях Божых, Ф. Скарына і друкуе Прытчы Саламона «найперш дзеля пашаны і пахвалы Стварыцелю, Спасіцелю, Уцяшыцелю Богу, у Троіцы адзінаму, і Прасвятой, Найблагаслаўненнейшай, Прачыстай Маці Яго і ўсім нябесным чынам і святым угоднікам і ўгодніцам Божым, а затым людзям простым, звычайным на карысць і дзеля памнажэння добрых звычаяў, каб, навучыўшыся мудрасці, добра жывучы на свеце, Міласцівага Бога хвалілі адпаведна таму, як належыць вялікай вышыні і магутнасці Яго святога імя». Звернем увагу, з якой пашанай ён згадвае пра Бога, пра Прачыстую Багародзіцу і пра святых угоднікаў Божых.

У 1518 годзе ў Празе Ф. Скарына выдае наступныя кнігі: 2 студзеня – Еклесіяст, 9 студзеня – Песню Песням, 19 студзеня – кнігу Прамудрасці Саламона, 10 жніўня – кнігі Царстваў і, нарэшце, 20 снежня – кнігу Ісуса Навіна. Як бачым, за гістарычныя кнігі наш першадрукар бярэцца толькі закончыўшы выданне вучыцельных кніг.

З названых выданняў хацелася б спачатку спыніць увагу на кнізе Песня песням. У свецкай літаратуры яна называецца часта паэмай пра каханне і па форме сваёй сапраўды такой з’яўляецца. Некалі ў старажытнасці былі нават сумненні ў яе кананічнасці. Але па глыбінным змесце гэта кніга пра Бога і Царкву. У прадмове Скарыны да Песні песням мы знаходзім глыбокае разуменне духоўнага сэнсу кнігі: «З гэтай песні Саламонавай мы ясна можам зразумець найвялікшую і невымоўную міласць і любоў Божую, якую Ён меў да нас, грэшных. Бо Ён не пагрэбаваў сысці на зямлю з найвышэйшага прастола Свайго. Як каханак да каханай сваёй, або як жаніх да нявесты сваёй, так і Хрыстос да Царквы Сваёй прыйшоў, калі ўцялесніўся ад Прачыстай Дзевы, Маці Сваёй Марыі. ...І гэты шлюб адбыўся ў час распяцця Госпада нашага Ісуса Хрыста, калі Ён вісеў на Крыжы і сказаў: „Здзейснілася“. Вось там Ён павянчаўся з Царквою Сваёю і потым аддаў дух Свой у рукі Богу, Айцу Свайму».

Звяртае на сябе ўвагу грунтоўная прадмова Скарыны да кнігі Ісуса Навіна. У ёй аўтар перш за ўсё знаёміць чытача з галоўным персанажам – правадыром ізраільскага народа Ісусам Навінам, які ўвёў старажытных яўрэяў у зямлю абетаваную. У прадмове Скарына таксама ўказвае, што абетаваная зямля мае правобразнае значэнне: «Гэтая зямля азначае Царства Нябеснае і горні Іерусалім. Бо як Ісус, сын Навіна, увёў народ ізраільскі ў зямлю абетаваную, так Ісус, Сын Божы, увёў веруючых у Яго ў Царства Нябеснае, якое з’яўляецца зямлёю жывых».

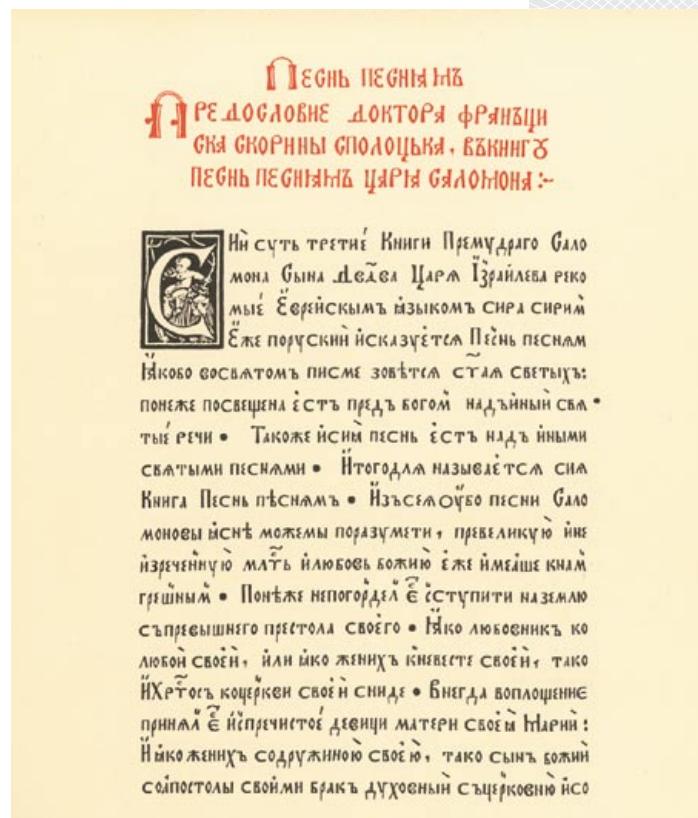
Вельмі змястоўнай з’яўляецца таксама прадмова Ф. Скарыны да кнігі Выхад. Кратка пераказаўшы яе змест, наш першадрукар разважае пра значэнне выдання для нас, хрысціян: «На што ўказвала цялесная няволя сыноў Ізраілевых у Егіпце? Ці не на няволю нашых душ?».

Адным з самых важных правобразаў кнігі Выхад Скарына лічыць неапалімую купіну. Вядома, што такой назвы ў біблейскім тэксце няма. Перакладаючы кнігу, замест царкоўнаславянскага слова «купіна» ён ужывае слова «кусть». Сло-

вазлучэнне «неопалимая купина» – гэта ўстойлівы выраз з праваслаўнага богаслужэння. Ужыванне Скарынам гэтага спалучэння сведчыць пра веданне ім праваслаўнага богаслужэння, а раскрыццё гэтага правобраза ў прадмове выяўляе жаданне першадрукара дапамагчы чытачу больш глыбока разумець не толькі біблейскі тэкст, але і царкоўную службу. Скарына піша: «Купіна неапалімая, у якой явіўся Бог Маісею, гэта значыць куст зялёны, які гарэў і не згараў, ясна паказвала зачацце без семени Сына Божага. Ён прайшоў улонне Прачыстай Дзевы, як сонца праз шкло, не парушаючы замкнёнай дзявоцкасці Яе, як усклікаў прарок: „Вось, Дзева ва ўлонні зачне і народзіць Сына, і будзе дадзена імя Яму – з нами Бог“».

У той жа прадмове Скарына ўказвае і на іншыя правобразы, якія маюцца ў кнізе Выхад: «Пасхальнае ж ягня яўна ўказвала на нявінную муку Госпада нашага... Пераход жа сыноў Ізраілевых пасярод Чырвонага мора ўказваў на хрышчэнне

▼ З прадмовы да Песні песням

ў Хрыстову веру, як апостал Павел піша: „Не хачу ж вас, браты, пакінуць у няведанні, што бацькі нашы ўсе пад воблакам былі, і ўсе праз мора прайшлі, і ўсе ў Маісея хрысціліся ў воблаку і ў моры“. А манна з неба і вада з цвёрдага каменя, дадзеныя яўрэям у пустыні, абазначалі святынню Цела Хрыстовага, нам пакінутую на зямлі для спасення душы».

Апошні свой тэзіс Скарына падмацоўвае спасылкамі на шосты раздзел Евангелія ад Іаана, прыводзячы адтуль словы Спасіцеля пра Хлеб Нябесны (Ін. VI, 32–35). Коротка, але выразна наш першадрукар і асветнік нагадвае: дзеля спасення душы нам усім неабходна прычашчацца святынні Цела Хрыстовага.

Падрабязнай прадмовай Скарына суправаджае таксама кнігу Левіт. У прадмове да яе ёсць адна кароткая заўвага вельмі асабістага характару. Ён піша, што ў тыя далёкія часы людзі прыносілі Богу розныя ахвяры: валоў, ягнят, казлоў, але бедныя людзі часта не маглі аддаць у ахвяру ўжормленае цяля, і тады яны прыносілі

Госпаду ўсяго толькі невялічкую меру («мерицу») пшанічнай мукі. І далей ён працягвае: «Так і мы, браты, паколькі не можам чымсьці вялікім паслужыць простаму люду рускай мовы, прыносім яму гэтыя малыя кніжкі працы нашай».

У словах Скарыны мы адчуваем яго гарачае жаданне зрабіць усё магчымае для свайго народа, яго сціпласць і яшчэ ўсведамленне таго, што яго выдавецкая дзейнасць, кнігі, якія ён друкуе, – гэта своеасаблівая ахвяра, прынашэнне, служэнне Богу.

Хрысціянін і асоба высокай духоўнай культуры, Скарына быў не проста сціплым чалавекам. У ім можна заўважыць і больш глыбокую рысу характару, якая на царкоўнаславянскай мове называецца словам «смирение», а на беларускую звычайна перакладаецца як «пакорлівасць». Немагчыма не заўважыць сапраўднага хрысціянскага змірэння Скарыны, калі ў канцы сваёй прадмовы да ўсёй Бібліі ён піша: «Гэтых кніг усёй Бібліі я паводле малага розуму майго коротка выклаў змест. А калі я ў чым памыліўся, то вы, разумнейшыя, папраўце, прашу вас дзеля Бога і дзеля ўсеагульнага дабра».

Друкуючы біблейскія кнігі і пішучы да іх свае прадмовы, Скарына часта нагадвае сваім чытачам, што важна не проста ведаць Свяшчэннае Пісанне – важна жыць паводле таго закону, які людзям даў Бог. Параўноўваючы ў прадмове да кнігі Другага закона Стары Завет з Новым Заветам, ён падкрэслівае перавагу апошняга і дадае: «Таксама Маісей тым, хто захоўваў стары закон, не абяцаў нічога, акрамя зямлі добрай, што цячэ малаком і мёдам. А наш Спасіцель Іісус Хрыстос абяцае тым, хто выконвае новы закон, святое Евангелле, – адпушчэнне грахоў, міласць Божую, дары Духа Святога, жыццё вечнае, Царства Нябеснае...».

У сваіх прадмовах да біблейскіх кніг першадрукар часта выступае не толькі ў якасці экзегета, але і ў якасці тэкстолага. Напрыклад, у прадмове да кнігі Прарока Данііла ён заўважае, што яўрэйскі тэкст гэтай кнігі меншы па аб'ёме, чым грэчаскі і лацінскі, і ўказвае, менавіта якія сю-

▼ 3 прадмовы да Бібліі

КНИГИ ꙗ НОНЕОУЫ

Другага пакъ часть биваннї еже е Новаѣи законъ спасителннѣ • Суть Книги Четырехъ Евангелн стовъ илн сетое благоевѣтованнїе • Платѣмъ Платъки Лѣки Іоана • Почетырехъ странахъ света илм гдѣне несущѣ іако колесницѣ и престолѣ живнначалное троици • Затымъ Павелъ ꙗпостолъ коседма Церквемъ пишеть посланиа, Осмоє Ноеверемъ Тимофемъ, и Тита, и Филомона надчлеть • Восудъ и избраниннѣ ичитель всехъ народоеъ • Потомъ дѣлнниа ꙗпостолскаѣ, Оцѣрквенъ Христове множа шейса, Сетынъ Лѣка Евангелнстѣ Лекаръ кдѣшно мѣ здравеню пиши надкѣ даеть • Потомъ Сетынъ Іаковъ, Петръ, Іоанъ, Іѣда седмъ соборныхъ посланией написали краткнми словами великое побче нне намъ ѡстѣвлѣюще • Наконци биваннѣ ꙗпо калипснѣ илн Возьмеленнѣ Книга сетго Іоана положена естъ • Колико словъ илмѣше, толико та илнъ свое замыкающе • Оснхъ книгахъ всеа биваннѣ подлѣ малости розѣмѣ моего роздѣлы вократѣце положнхъ • ꙗвечемъ быхъсѣ ѡмылнхъ, Разѣмнѣннѣ попраете прошѣ еѣ, дѣлъ бога и дѣлъ посполнтого доброго :-
Конецъ Предсловаеню всеа биваннѣ :-

жэты ў яўрэйскім тэксе адсутнічаюць. У грэчаскім і лацінскім варыянтах яны ёсць дзякуючы перакладчыкам: паводле Скарыны, на грэчаскую мову кнігу Прарока Данііла пераклаў нейкі Феадосій, «учитель великий греческого языка», а на лацінскую мову – «светый Ероним», гэта значыць – блажэнны Іеранім Стрыдонскі. Потым ён працягвае: «Я таксама, недастойны паслядоўнік іх, народжаны ў рускай мове, з дапамогаю Божаю, будучы абавязаным памнажаць хвалу Хрыстову і ўсеагульнае дабро, сярод іншых святых прарокаў пераклаў і Данііла, мужа жаданняў і славу тага прарока Гасподняга, на рускую мову поўнасцю». Скарына сціпла называе сябе недастойным паслядоўнікам знакамітых перакладчыкаў Бібліі, усведамляючы: праца перакладу Свяшчэннага Пісання – гэта праслаўленне імя Хрыстовага і служэнне ўсеагульнаму дабру.

Асноўны змест гэтай прадмовы заключаецца ў тым, што Скарына тлумачыць у ёй найважнейшыя прароцтвы святога Данііла. Адно з іх знайшло сваё адлюстраванне ў літургічных тэкстах Праваслаўнай Царквы. Вось як яго пераклавае наш першадрукар: «Камень без дапамогі рук адсёкся ад скалы і паразіў выяву і сцёр яе ў прах, сам жа вырас вялікі і напоўніў увесь свет. Гэта азначала зачацце нашага Спасіцеля Ісуса Хрыста без семени ад Прачыстай Дзевы Марыі і тое, што Ён сцёр сілу дыявальскую і напоўніў увесь свет святым Сваім Евангеллем, і Царства Яго – вечнае».

Тут вельмі важна звярнуць увагу на тое, што гэтае прароцтва ў самой кнізе прарока Данііла тлумачыцца агульна (Дан. II, 31–45) і толькі ў богаслужэбных тэкстах набывае больш канкрэтнае ўказанне на Хрыста і Багародзіцу. І менавіта такое тлумачэнне, што абавіраецца на царкоўнае богаслужэнне, прыводзіць у сваёй прадмове Скарына, пра царкоўнасць якога сведчыць і яшчэ адна дэталю ў гэтай прадмове: ён згадвае пра «Животворящий Крест» і кажа: праз напісанне і знак («написом и знамением») святога Крыжа адймаецца «вся моц босовская».

Наш агляд прадмоў Скарыны да твораў Старога Запавету закончым разглядам прадмовы да кнігі Суддзяў. Дапамагаючы чытачу зразумець яе сутнасць, Скарына так прадстаўляе становішча ізраільцянаў у тую эпоху: «І калі яны часова адступалі ад Госпада Бога свайго і служылі ідалам, і рабілі розныя грахі, тады аддаваў іх Гасподзь Бог у рукі ворагаў, якія вельмі крыўдзілі іх. А калі зноў вярталіся да Госпада Бога і каляліся ў грахах сваіх, то даваў ім Гасподзь Бог суддзю, які выбаўляў іх з рук ворага... Бо з-за іх грахоў умацоўваліся ворагі, а з прычыны пакаяння – слабелі».

Галоўнае ў кожнай біблейскай кнізе – гэта яе ўрок усім нам, сённяшнім чытачам. Біблія – кніга вечная. Гэта Ф. Скарына глыбока адчувае сам і хоча дапамагчы тым, для каго ён выдае кнігі Свяшчэннага Пісання, успрыняць іх вечны сэнс. У кнізе Суддзяў асветнік бачыць яго так: «А гэта дадзена для навучання нам, хрысціянам: калі мы грашым перад абліччам Божым, то ўмацоўваюцца ворагі нашы духоўныя, гэта значыць дэмань, і ворагі фізічныя, гэта значыць язычнікі. Калі ж мы каемся ў грахах сваіх, то пасылае нам Гасподзь Бог пастыраў і вучыцеляў, якія навучаюць нас супрацьстаяць дэманскім спакусам, а таксама князёў і ваявод добрых, якія абараняюць нас ад рук язычнікаў; бо міласэрнасць Бога – напаягове для ўсіх, хто кліча Яго ўсім сэрцам».

Гэтыя словы – духоўны завет Скарыны «людям посполитым рускаго языка», дзеля якіх ён працаваў. Калі мы лічым сябе духоўнымі нашчадкамі Скарыны, то і нам варта да іх прыслухацца. ▀

ЛІТАРАТУРА

1. Пятуховіч, М. Францішак Скарына і яго літаратурная дзейнасць / М. Пятуховіч // Чатырохсотлецце беларускага друку. 1525–1925. – Мінск: Інстытут Беларускае Культуры, 1926. – С. 178–179.
2. Вольскі, В. Нарысы па гісторыі беларускай літаратуры эпохі феадалізма / В. Вольскі. – Мінск, 1958. – 168 с.
3. Алексютовіч, М.А. Скарына, яго дзейнасць і светапогляд / М.А. Алексютовіч. – Мінск: Выдавецтва Акадэміі навук БССР, 1958. – 146 с.
4. Кнорын, В. Аб рашаючых «дробязях» у вялікім пытанні. Да пытання аб палітыцы беларусізацыі / В. Кнорын. // Асьвета (Менск). – 1928, – № 3. – С. 3–12.
5. Свяжынскі, У.М. Слова Скарыны / У.М. Свяжынскі. – Мінск: Народная асвета, 1984. – 48 с.